

Identifikacija i prevencija oblika vršnjačkog nasilja učenika osnovnoškolskog uzrasta od VI. do VII. razreda

Andrea Jevrić

SAŽETAK: Iskustva u nastavnoj praksi i pregled domaće literature ukazuju nam na činjenice da u našoj zemlji, do sada, nije bilo donošenja sustavnih mjera za prevenciju vršnjačkog nasilja. Razvojne aktivnosti u Bosni i Hercegovini nisu obuhvatile specifične reforme socijalnog sektora, koje su osnova za uspostavu odgovarajućih programa prevencije i zaštite djece od nasilja, kako bi se postigao novi standard zaštite u skladu s međunarodnim standardima. Problem nasilja postao je osnovni način ponašanja i komuniciranja, a raširenost i oblici vršnjačkog nasilja nisu samo simptomi kriza škole, nego i gubljenje identiteta prosvjetnih djelatnika, njihove profesije, ali i identiteta učenika. To je dovoljan argument da se temeljitije istraži ovaj problem. Utvrđivanje rasprostranjenosti nasilničkog ponašanja i pojavnih oblika nasilništva, ispitivanje oblika odgojnog rada s učenicima na prevenciji i otklanjanju nasilnog ponašanja u osnovnoj školi, sagledavanje mogućnosti za razvijanje mehanizama i programa prevencije nasilja koji bi se integrirali u nastavne planove i programe, te utvrđivanje postojanosti međuinstitucionalne suradnje imao je za cilj da se dobivenim rezultatima aktualizira važnost ovog problema, učini ga predmetom kontinuiranog rada, a da za rezultat ima unaprjeđenje pedagoške teorije i prakse i poboljšanje preventivne uloge škole. Provedeno je empirijsko istraživanje na reprezentativnom uzorku i to sa stajališta učenika, stručnih suradnika pedagoga i ravnatelja. Glavna istraživačka hipoteza, prema kojoj je vršnjačko nasilje prisutno u različitim oblicima te prema kojoj su mogućnosti osnovne škole u identifikaciji, prevenciji i otklanjanju nasilnog ponašanja slabo iskorištene i uglavnom tradicionalne zbog nepostojanja jedinstvenih suvremenih mehanizama prevencije i planske međuinstitucionalne suradnje, ovim istraživanjem je potvrđena.

Ključne riječi: *vršnjačko nasilje, identifikacija, prevencija, osnovna škola*

Identification and prevention of violent behavior in elementary school – age VI-VII grade

ABSTRACT: Teaching practice and document research in our country point to the fact that there were no systematic measures in prevention of violent behavior among children so far. Developmental activities in BiH have not covered specific reforms of social system, which are the basis of establishment appropriate curriculums of prevention and protection children from violent behavior, in order to achieve new standards according to the international ones. Violent behavior among children has become the new form of social behavior and communication. That is more than enough argument to scrutinize this problem. The main goal of all obtained results – from distribution determination of violent behavior and its forms, research in educational form in prevention and elimination of violent behavior in elementary school, consideration of different solutions and vision to develop mechanism and prevention programs that are to be integrated in curriculum, as well as the determining the consistency of inter-institutional cooperation – was to update the importance of this problem, make it ongoing issue. The result would be improvement of pedagogical theory and practice and improvement of school prevention role. Empirical research of representative sample has been carried out in order to get an insight into real issues, viewed from different aspects, pupils, expert assistants and headmasters standpoints. The main hypothesis, which reveals that activities in identifications, prevention and elimination of violent behavior in elementary school are poor and mainly traditional because there is no unique contemporary mechanism to prevent it and that there is no inter-institutional cooperation, is confirmed by this paper.

Keywords: *bullying, identification, prevention, elementary school*

UVOD

Vršnjačko nasilje kao problem 21. stoljeća, velikom brzinom je stigao u škole diljem Bosne i Hercegovine. S obzirom na to da je BiH sama po sebi složeno društvo, problem nasilja među djecom postaje još značajniji za istraživanje. Država je potpisnik svih međunarodnih ugovora iz oblasti ljudskih prava i obvezna je za njihovo provođenje, ali da bi uspješno odgovorila svojim

obvezama, potrebno je da ima odgovarajuće mehanizme, kako na državnim, tako i na drugim razinama vlasti. Današnja svakodnevica u odnosu na populaciju djece predstavlja najokrutnije razdoblje u povijesti BiH. Problem nasilja je postao, moglo bi se reći, osnovni način ponašanja i komuniciranja. Nemogućnost države da sama i u potpunosti kontrolira proces globalizacije, jer su uvjeti i procesi globalizacije diktirani

izvana, rezultira sve većim siromaštvom, socijalnom nejednakošću, nesigurnošću i povećanim nasiljem. Nepovoljne društvene i ekonomske okolnosti te kriza obitelji izložile su djecu povećanom riziku od nasilja. Upravo to nasilje koje se potiče smanjenjem životnog standarda i osiromašivanjem većine stanovništva, bez obzira je li vidljivo i javno ili prikriveno i suptilno, postepeno postaje dio svakodnevnice te dovodi u pitanje dosegnute vrijednosti i moralne norme. Prema Agenciji za statistiku BiH, stopa siromaštva je dva puta veća od prosječne stope siromaštva u zemljama Europske unije, a stopa nezaposlenosti predstavlja jednu od najviših stopa nezaposlenosti u Europi. Nasilje kao neminovna nuspojava procesa globalizacije, nameće pitanja ne/mogućnosti sustavnog rješavanja problema. Potreba za istraživanjem proistekla je iz činjenice i pregleda domaće literature gdje se moglo vidjeti da u BiH, do sada, nije bilo donošenja sustavnih mjera za prevenciju vršnjačkog nasilja, niti postoje pripremljeni modeli prevencije. S ciljem prikaza osnovnih informacija iz kojih se može dobiti uvid raznovrsnost postojećih pristupa u prevenciji vršnjačkog nasilja, a za koje se nadamo da će potaknuti inicijativu da se i u našim školama veća pozornost posveti prevenciji, u cjelokupnom radu prikazane su neke popularne i neke manje poznate mjere i preventivni programi koji se koriste u zemljama regije i svijeta.

TEORIJSKI OKVIR EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA

Problem koji je tretiran u istraživanju jest *vršnjačko nasilje*. Riječ *nasilje* dolazi od riječi sila, a označava odnos između dvije strane u kome jedna strana prijetnjom ili uporabom sile želi utjecati na drugu. U Anićevom rječniku nalazimo sljedeće objašnjenje pojma nasilja: „korištenje sile i moći prema drugome, grubo postupanje koje povrjeđuje i ponižava, ali i nepravedno korištenje moći u smislu uskraćivanja prava“ (Anić, 1994, str. 518). Svjetska zdravstvena organizacija nasilje tumači kao: „namjerno, zapriječeno ili aktualno korištenje tjelesne sile ili moći protiv sebe ili druge osobe, ili protiv grupe ili zajednice, koje vodi, ili s velikom vjerojatnošću može dovesti do ozljede, smrti, psihološke povrjede, nerazvijenosti ili deprivacije“ (World Health Organization [WHO], 1999, str. 2). Sve do početka 1970-ih godina ponašanja koja se danas opisuju kao *vršnjačko nasilje*, smatrana su sastavnim dijelom ljudskog razvoja, odnosno prolaznim razdobljem karakterističnim za djetinjstvo. Do promjena u odnosu došlo je 1972. godine kada je švedski liječnik promatrao, a potom i zapisao svoja zapažanja o nasilju među skupinom djece na školskom igralištu. Heinemannova (1972) studija je prvo istraživanje nasilja među školskom djecom, ponašanja koje je on nazvao i opisao kao *mobbing*. Dan Olweus, koji je u početku i sam koristio ovaj pojam, u kasnijem objavljivanju svojih radova koristi pojam *bullying*. Olweus *bullying* definira na sljedeći način: „učenik je zlostavljan ili viktimiziran kada su ona ili on opetovano i trajno izloženi negativnim postupcima od strane jednog ili više učenika, a viktimizirano dijete ima poteškoća u pokušaju da se obrani od nasilničkog ponašanja“ (Olweus, 1998, str. 19). U našem jeziku ne postoji riječ čije se značenje potpuno poklapa sa značenjem riječi *bullying*. Ta riječ se na BHS obično prevodi kao zlostavljanje, maltretiranje ili nasilje.

U Rječniku hrvatskoga jezika, Anić (1994) pojam *identifikacije* objašnjava kao: „utvrđivanje ukupnosti činjenica koje služe da se jedna osoba razlikuje od druge; utvrditi, prepoznati“ (str. 260). U našem istraživanju, pojam identifikacije korišten je u smislu utvrđivanja oblika nasilnog ponašanja. Poznavanje i prepoznavanje ranih pokazatelja nasilnog ponašanja je važno jer rana identifikacija omogućava i prevenciju. Pojam *prevencije* Anić (1994) objašnjava kao: „ukupnost postupaka koji sprječava da se dogodi, izbije ili zavlada nešto nepoželjno“ (str. 775). Polazeći od medicinskog modela prevencije, preventivno djelovanje najčešće se opisuje na tri razine: *primarnoj, sekundarnoj i tercijarnoj* (Ajduković, 1994; Žižak i Horvat-Kutle, 1995; Oates, 1996.; prema Ajduković, 2001).

Osnovna škola je odgojno-obrazovna ustanova, prva škola u sustavu obrazovanja u kojoj učenici stječu elementarna znanja, vještine i navike (Potkonjak i Šimleša, 1989). Škola je dužna osigurati kontinuirani razvoj učenika kao duhovnog, tjelesnog, moralnog, intelektualnog i društvenog bića u skladu s njegovim psihofizičkim sposobnostima i sklonostima.

KLASIFIKACIJA NASILNIČKIH PONAŠANJA MEĐU DJECOM

Postoji nekoliko različitih kriterija prema kojima možemo klasificirati nasilničko ponašanje, a osvrnut ćemo se na najčešće pristupe. Prvi pristup, s obzirom na behavioralnu manifestaciju, razlikuje dva osnovna oblika nasilničkog ponašanja: *fizičko* i *verbalno*. Ovu podjelu prihvaća većina autora koja se bavi proučavanjem nasilja i agresivnog ponašanja (Žužul, 1989). Drugi pristup razlikuje *izravna* i *neizravna* nasilnička ponašanja (Olweus, 1998). Ovakva podjela nasilja vezuje se uz teorije psihoanalitičara koji ih prvi put pojmovno koriste u svojim teorijama agresivnosti. Treći pristup klasifikacije, s obzirom na uzroke pojavljivanja, nasilno ponašanje dijeli na *instrumentalno* i *impulsivno nasilje*. Ovakva podjela potječe od pobornika frustracijske teorije agresivnosti. Posljednjih godina dolazi i do novih oblika nasilničkog ponašanja. Najmanje se govori o *relacijskom nasilju* koje uključuje djelovanje koje drugima nanosi povrjedu putem činjenja štete odnosima ili osjećajima prihvaćanja. Preciznije, ono se određuje kao „ponašanje kojim se nanosi šteta kvarenjem odnosa ili osjećanja prihvaćenosti, prijateljstva i uključenosti u grupu“ (Crick et al., 1999, str. 77). Dok se fizičko i verbalno nasilje najčešće događaju izravno, a posljedice su vidljive pa učitelji i roditelji najčešće na njih i reagiraju, neizravni, prikriveni oblici nasilja najčešće ostaju neprimijećeni pa i pomoć žrtvama izostane, a počinitelja se teško otkrije. Iako ima neke izravne forme, relacijsko nasilje se uglavnom odvija prikriveno i neizravno. Neki autori (Kowalski i Limber, 2007; Stover, 2006; prema Horton, 2010) smatraju da je relacijsko nasilje doživjelo osobit procvat zahvaljujući modernim digitalnim uređajima koje djeca često zlorabljaju kako bi nekome naštetili, a nova vrsta nasilja se naziva *elektroničkim nasiljem* (engl. *cyberbullying*).

ČIMBENICI RIZIKA ZA POJAVU VRŠNJAČKOG NASILJA

Temeljni uzroci nasilja i zlostavljanja u školama uključuju spol, društvene norme te veće kontekstualne i strukturne čimbenike. Većina istraživača i teoretičara koji se bave problemom vršnjačkog nasilja smatra da je

ono odraz cjelokupne situacije u jednom društvu. Na pojavu vršnjačkog nasilja utječu sve promjene koje se događaju u političkim, socijalnim, znanstvenim i obrazovnim strukturama u društvu i, u skladu s tim, vršnjačko nasilje je odraz cjelokupne situacije u jednom društvu (Gašić-Pavišić, 2004). Prema rezultatima prethodnih istraživanja može se uočiti nekoliko grupa čimbenika koji se smatraju rizičnima za nasilno ponašanje: *nasljedni i obiteljski čimbenici, poremećena socijalna kognicija, socioekonomski status obitelji, pripadnost grupama vršnjaka problematičnog ponašanja te utjecaj masmedija i kulture*. Ovakav stav dijele i drugi autori te navode da su: „uzroci nasilničkog ponašanja među učenicima rezultat obilježja ličnosti svakog pojedinog učenika, kvalitete obiteljskih odnosa, kvalitete školskog okruženja, utjecaja medija, obilježja kulture i društvenog okruženja u kojem dijete živi“ (Maleš i Stričević, 2005, str. 10).

POSLEDICE IZLOŽENOSTI VRŠNJAČKOM NASILJU

Sudjelovanje u vršnjačkom nasilju može imati ozbiljne posljedice za nasilnike i žrtve. Posljedice vršnjačkog nasilja mogu se grupirati u tri kategorije: *tjelesne posljedice, psihološke poteškoće i poteškoće u socijalnom funkcioniranju*. Posljednji Izvještaj UN-a (UN Security Council, 2016) zaključuje kako je „mentalno i fizičko zdravlje zlostavljane djece u opasnosti. Mogu pokazivati znakove depresije ili imati probleme sa jelom, snom, ili se žaliti na fizičke simptome poput glavobolje i bolova u trbuhu“. Neki istraživači smatraju da i sami počinitelji vršnjačkog nasilja imaju nisko samopoštovanje te da je jedan od načina prevencije vršnjačkog nasilja razvijanje samopoštovanja kod djece koja se nasilno ponašaju prema drugima (Rigby, 2002). Kod počinitelja nasilja javlja se veća vjerojatnoća pojave suicidalnih misli u odnosu na ostalu djecu (Kim, Leventhal, Koh, & Boyce, 2009). Povećan rizik za razvoj depresivnog poremećaja i suicidalno ponašanje utvrđeno je i kod ispitanika koji su identificirani kao djeca koja doživljavaju nasilje, ali ga istovremeno i sami čine (Brunstein Klomek, Marrocco, Kleinman, Schonfeld, & Gould, 2007). Rezultati dosadašnjih istraživanja ukazala su na povezanost između sudjelovanja u vršnjačkom nasilju i ozbiljnih psiholoških poteškoća. Rivers i Cowie (2006) navode da je 17% djece u njihovom istraživanju, a koja su bila izložena nasilju, imalo simptome povezane sa PTSP-om. Spomenuti simptomi očituju se kao problemi u ponašanju, izbjegavanju škole, razreda i osoba koje se povezuju s nasiljem te općeniti gubitak interesa za ljude. Jedna od najčešćih emocionalnih reakcija na dugotrajnu izloženost zlostavljanju je kronična anksioznost (Kumpulainen, 2008). Djeca koja doživljavaju nasilje osjećaju se usamljeno i bespomoćno te se kod njih mnogo češće u odnosu na ostalu djecu mogu utvrditi simptomi kliničke depresije. Emocionalne poteškoće češće su kod djevojčica nego kod dječaka. Povezanost između izloženosti kontinuiranom vršnjačkom nasilju i niskog samopoštovanja potvrđena je u brojnim istraživanjima koja su uključivala često zlostavljano djecu različitih dobnih skupina.

MJERE PROTIV VRŠNJAČKOG NASILJA

Vršnjačko nasilje se u zemljama u kojima se sustavnim metodama prilazi ovom fenomenu smatra

nacionalnim problemom i rješava se različitim akcijama i zajedničkim sudjelovanjem sektora obrazovanja, zdravstva i pravosuđa. Sprovode se velike kampanje protiv nasilja s ciljem da javnost postane svjesna ove pojave. S obzirom na to da su djeca proizvod društvene klime i kulture koju su kreirali odrasli, bijeg ne treba tražiti u ignoriranju nasilničkih ponašanja učenika. Odgovornost snose škola, roditelji i društvo u cjelini. Najuspješniji pristup u prevenciji vršnjačkog nasilja je onaj koji počinje rano i prožima cjelokupni odgojno-obrazovni sustav. Takav program ne tolerira nasilje, nasilniku se jasno stavlja do znanja da njegovo ponašanje nitko ne odobrava, dok se pozitivno ponašanje nagrađuje i potiče. Mjere protiv vršnjačkog nasilja mogu biti *interventne i preventivne*.

Zaštitna legislativa je ključni element sveobuhvatnog odgovora na nasilje u školi. Zakoni koji osuđuju nasilje te upućuju jasne poruke društvu, zaklada su za kulturu poštivanja prava djece. Nedostatak zakonodavstva i politike ili loša provedba postojećih zakona i politika ključni je izazov. Neke zemlje imaju posebnu legislativu koja se odnosi na sprječavanje i prevenciju školskog nasilja: Republika Korea (2004), Filipini, Australia (2003), Finska, Švedska (2009), Kanada, Čile (2011), Peru (2011), Engleska (2010), Irska, Singapur, SAD, Novi Zeland (2015), Japan, Danska, Južna Afrika, India (2005). Istraživanja su pokazala da sigurne škole odlikuje čvrsta uprava i učinkovito vodstvo (Pinheiro, 2006). Ravnateljima, učiteljima i školskom osoblju potreban je trening i podrška kako bi povećali svoja znanja o školskom nasilju i njegovim uzrocima, kako bi pomogli spriječiti, otkriti i odgovoriti na učestaliju pojavnost nasilja i zastrašivanja među učenicima i omogućiti im da koriste pozitivne nenasilne tehnike i pristupe u stvaranju discipline. Zemlje, kao što su: Norveška (*Anti-Bullying Manifesto 2002*), Finska (*KiVa program*), Južna Afrika (*National School Safety Framework 2015*), Francuska (2010), SAD (*The Second Step*), Španjolska (*The Save project 2004*), Hong Kong (*Project PATHS*) imaju razrađene programe i strategije koje se odnose na razvoj kapaciteta školskog menadžmenta i osoblja. Podizanje i razvoj svijesti je prvi esencijalni korak izgradnje partnerstva i koalicije u cilju prevazilaženja školskog nasilja. Nasilje i zlostavljanje, a posebice virtualno zlostavljanje, često bude „nevidljivo“ ili pak ignorirano od strane učitelja i roditelja. U nekim slučajevima, odrasli na nasilje gledaju kao na normalan dio odrastanja i ne razumiju posljedice i štetnost koju ono prouzrokuje. U Kanadi (*Concerned Childrens Advertisers, National Pink Shirt Day*), Latinskoj Americi (*The Basta de Bullying 2012*), Meksiku (*Campana social: Convivencia sin violencia 2014*), SAD-u (*Take a Stand: Stop Bullying Now*), Filipinima (*The Anti-Bullying Act*), Australiji (*Bullying No Way!*), Novom Zelandu (*NetSafe*), Peru (*Escuela Amiga 2013*), Norveškoj (*The Anti-Bullying Manifesto*), Japanu (*Measures to Prevent Bullying Act 2013*), Nizozemskoj (*Anti-bullying law 2015*), Dominikanskoj Republici (*The Convivencia Escolar*), Ugandi (*The Good School Toolkit*), Istočnoj Africi (*Action Aids Stop Violence Against Girls*), Aziji (Purple My School 2015) razvijene su i provode se posebne kampanje i inicijative s ciljem razvoja svijesti o vršnjačkom nasilju. Djelotvornost, dostupnost, povjerljivost mehanizama prijave i saznanje da ih poduzete mjere neće staviti u opasnost, ključne su za žrtve nasilja. Mehanizmi prijave moraju biti dio državnog

sustava zaštite djece kao sredstvo njihove zaštite. Primjeri mehanizama koji se koriste uključuju telefonske linije za pomoć, chat i online prijave. Mehanizmi moraju biti dostupna svima te u obzir uzeti prepreke s kojim se osobe koje prijavljuju događaj mogu suočiti. U Kanadi (*The Comprehensive Action Plan for Accepting Schools*), Libanonu (*Action Plan for 2011*), Keniji (*Childline Kenya 2008*), Nizozemskoj (*The Kindertelefoon*), Malaviju (*Plan Learn without Fear*), Kongu i Butanu, Republici Koreji (One Stop Support Centre), Jamajci, Gani, Japanu otvorene su besplatne telefonske linije za djecu te formirani timovi profesionalaca za savjetovanje i podršku. Točni, pouzdani i opsežni podaci potrebni su kako bi se pratila prevalencija prirode i uzroka nasilja u školi, izvelo daljnje planiranje i budžetiranje. Podaci su ključni i u određivanju troškova tretmana zlostavljane djece kako bi se fokus stavio na prevenciju. Praćenje i evaluacija je ključna da se shvati što se radi u određenom kontekstu i učvrsti dokaz koji će poslužiti kao temelj za djelotvornu intervenciju kako bismo spriječili i reagirali na nasilje. Međutim, postoje značajne razlike u kvaliteti i dostupnosti podataka i dokaza, što predstavlja brojne izazove:

- nedostatak jednoobraznih standardnih svjetskih definicija, npr. što sve podrazumijeva zlostavljanje;
- nepostojanje školskih baza s podacima, osobito u zemljama sa slabim resursima u odgojno-obrazovnom sektoru;
- brojni slučajevi školskog nasilja i zlostavljanja često ostanu neprijavljeni, pa su dostupne informacije ograničene i nepotpune;
- nedostatak usporednih podataka, npr. postojeća istraživanja pokrivaju različite dobne skupine, mjere različita ponašanja i različita razdoblja, kao npr. Je li dijete maltretirano u posljednjih godinu dana, 2 mjeseca, 30 dana;
- nedostupnost dobivenih podataka;
- nedostatak evaluacije mehanizama intervencije, s ciljem da se odredi djelotvornost i uvedu izmjene potrebne za unaprjeđenje. Ovi izazovi dosta otežavaju globalnu procjenu, međutim, *UNICEF* trenutno promiče stvaranje globalne baze podataka koristeći istraživanje i najnovije podatke o prevalenciji nasilja među djecom od 11-15. godine iz 145 zemalja¹.

INTERVENTNE MJERE U BIH I HNŽ

Prema Daytonskom mirovnom sporazumu i Ustavu, BiH uspostavljena je kao država ograničene centralne vlasti i nadležnosti za socijalnu, zdravstvenu zaštitu i obrazovanje. Nadležnost je podijeljena na brojne razine vlasti i uprave, od državnog, preko entitetskih razina, Republike Srpske (63 općine) i Federacije Bosne i Hercegovine (10 županija i 74 općine) te Brčko Distrikta.

Sve to dovodi do različitog položaja i zaštite djece u BiH i čest je uzrok kršenja njihovih prava. Na razini BiH ne postoji niti jedan zakon koji regulira dječju zaštitu, a postojeći zakoni nisu u potpunosti usklađeni s odredbama Konvencije o pravima djece kao i drugim konvencijama i smjernicama koje su donesene posljednjih godina. Državna razina gotovo da nema nikakve nadležnosti ni obveze za osiguranje usklađenog i održivog sustava socijalne zaštite, tako da se ne može govoriti o naznakama harmonizacije sustava socijalne zaštite na razini države. Zajedničkim djelovanjem vladinog i nevladinog sektora u posljednjih nekoliko godina urađena su istraživanja u ključnim oblastima poštivanja dječjih prava. Urađeno je i usvojeno više strateških dokumenata i politika koje se odnose na zaštitu djece. Određeni pozitivni pomaci vidljivi su kod kreiranja strateških dokumenata koji uključuju i prava djece znatno više nego što to čini postojeće zakonodavstvo BiH. Međutim, provedba državnih politika i postojećeg zakonodavstva i dalje predstavlja značajan izazov zbog rascjepkane, decentralizirane strukture vlasti koja za posljedicu ima nedostatak odgovornosti, nedostatak političke volje i zastupanje interesa političkih vladajućih stranaka. Nedostatak financijskih i ljudskih resursa također je velika prepreka za implementaciju pravnog okvira i strateških dokumenata, odnosno uopće za provođenje reformi u oblasti socijalne i dječje zaštite u BiH. Neusklađenost zakonske regulative na razini države te nestandardiziran rad ustanova socijalne zaštite ne stvaraju uvjete za kvalitetnu zaštitu. Država, kao institucionalni roditelj, često se pokazuje kao zanemarujući roditelj, jer ljudi koji čine sustav dječje zaštite, nisu dovoljno osnaženi i podržani kako bi mogli djelovati u najboljem interesu djeteta. Neki od ključnih uzroka ovakvih kršenja prava su diskriminacija i neuključivanje, ekonomska i društvena tranzicija, neuređeni sustavi obrazovanja, socijalne i zdravstvene zaštite, neusklađenost zakonodavstva s međunarodnim propisima i konvencijama, kao i neprovođenje zakonskih odredbi zbog neučinkovitosti sustava. Prema rezultatima nekih istraživanja, djeca u BiH u velikom broju slučajeva izložena su raznim oblicima diskriminacije. Na razini BiH glavni nositelji odgovornosti za zaštitu prava djece i pitanja zaštite su: BiH Ministarstvo civilnih poslova, Vijeće za djecu Bosne i Hercegovine, BiH Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice te Institucija ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine. Njihove osnovne nadležnosti odnose se na koordinaciju i nadgledanje sektora obrazovanja, zdravstva i socijalne zaštite, kao i promoviranje nadgledanja i zaštita prava djece. Ustavom BiH nadležnost za socijalna pitanja data je entitetima. Prema uspostavljenom ustrojstvu države predviđena je suradnja različitih sektora čiji je zadatak zaštita građana. U praksi često dolazi do nedostatka i/ili nedovoljne suradnje, bez volje za njezinim unaprjeđenjem, što je često posljedica neučinkovitog

¹ World Health Organization. (2015). *Health Behavior in School Aged Children. Children's World Report*. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.

sustava, birokracije, nedostatka političke volje, zastarjelih pristupa u radu, nekompetentnog kadra. Posljednjih godina sve češće se potpisuju protokoli i sporazumi o suradnji vladinog i nevladinog sektora kojima se regulira svrha i područje zajedničkog rada. Sadržaj navedenih protokola i sporazuma često je međusobna promocija. Međutim, političke nesuglasice su te koje dovode u pitanje i osporavaju provedbu različitih strategija za borbu protiv nasilja nad djecom u BiH te vraćaju proces na sami početak, a na štetu sve djece. Iako škole u BiH sve više postaju nesigurno područje za djecu uz očigledan porast nasilja među djecom u školi, BiH se ne može pohvaliti velikim naporom i angažmanom po pitanju prevencije vršnjačkog nasilja.

Po pitanu interventnih mjera u HNŽ-u, a prihvaćajući obveze iz člana 19. Konvencije o pravima djeteta, 05. lipnja 2012. godine ministar prosvjete, znanosti, kulture i športa potpisuje *Protokol o postupanju u slučaju nasilja u školi HNŽ-a*², koji je proizvod prethodno provedenog istraživanja u ožujku iste godine. Protokol regulira prava, obveze i načine postupanja zaposlenika škola u situacijama nasilja u školama te se od školske 2012./13. godine implementira u svim osnovnim i srednjim školama HNŽ-a. Protokolom se utvrđuju intervencijski postupci u slučaju nasilja. U ožujku 2012. godine članovi radne skupine proveli su istraživanje o pojavnosti nasilja među djecom kojim je obuhvaćeno 35 osnovnih škola 2.773 učenika, 30 ravnatelja i pedagoga, 767 nastavnika i 2.351 roditelja. 90% ispitanika smatralo je da društvo ne poduzima odgovarajuće mjere u cilju ublažavanja i otklanjanja devijantnog ponašanja, a skoro 50% učenika nije se osjećalo ugodno u svojoj školi. 59% učenika izjavilo je da se predstavnici različitih institucija (kao što je policija, dom zdravlja, centar za socijalni rad i humanitarne organizacije) ne uključuju u aktivnosti škole, 33% odraslih smatralo da se u školama ne nastoje smanjiti različiti vidovi diskriminacije, 36,07% smatralo je da učenici ne znaju kome se obratiti u slučaju da dožive neki oblik nasilja. Rezultati istraživanja uputili su na zaključak da su u školama prisutni svi oblici nasilja te da problem nasilja zahtjeva brzo djelovanje i učinkovite preventivne aktivnosti. Također, istraživanje je pokazalo da se edukacija o vršnjačkom nasilju u školama provodi bez zajedničkog plana i da njezina učinkovitost i privlačnost za učenike i nastavnike ovisi o kreativnosti pojedinaca koji organiziraju radionice ili predavanja. Provedba aktivnosti za sprječavanje nasilja u obrazovnom sustavu predviđala je žurno uspostavljanje suradnje između odgojno-obrazovnih ustanova, centra za socijalni rad, policije, zdravstvenih ustanova te jedinica lokalne samouprave, što je 09. svibnja 2013. godine, godinu dana nakon predstavljanja Protokola, rezultiralo potpisivanjem Međuinstitucionalnog protokola o postupanju u slučajevima nasilja u obrazovnim ustanovama u HNŽ-u. Protokol je također predviđao i osnivanje koordinacijskog tijela na razini

HNŽ-a koje će izravno pratiti provedbu Protokola, sačiniti godišnje izvješće o nasilju i predstaviti ga na sjednici Vlade HNŽ-a. Koliko nam je poznato, I. godišnje izvješće predstavljeno je na sjednici Vlade tek ove godine. Protokolom je predviđena izrada *Kriterija ocjenjivanja implementacije prevencije nasilja u osnovnim i srednjim školama* na osnovu kojih bi škole stekle pravo dodjele plakete „0% tolerancije nasilju u školi“. Kriteriji su trebali biti važeći od rujna 2013. godine, međutim još uvijek nisu zaživjeli na ovim prostorima. Nakon godinu dana, provedeno je istraživanje na temu kvalitete i primjenjivosti Protokola. U istom je sudjelovalo 298 članova školskih timova, a 60% ispitanika je izjavilo da je Protokol djelomično doprinjeo sigurnosti učenika u školama, a 40% vjeruje da Protokol ima određene manjkavosti. Treba naglasiti da su Prijedlozi za izmjene i dopune Protokola izrađene u svibnju 2013. godine, ali još uvijek nisu usvojene. To dovodi u pitanje prvenstveni razlog donošenja Protokola, je li isti proizašao iz želje za poboljšanjem, ili pak samo zato što se to „mora“ i zahtjeva od nekog drugog, kao kvota koja se mora doseći.

PREVENTIVNE MJERE U BIH I HNŽ-U

S obzirom na uzroke, prevencija nasilja bi se trebala provoditi na tri razine: „na razini društvene zajednice, na razini institucije te na razini pojedinca“ (Maleš i Stričević, 2005, str. 10). Cilj preventivnih programa jest smanjiti mogućnost budućeg nasilja u školi. U literaturi se spominju tri vrste prevencije: *primarna, sekundarna i tercijarna*. Brojna istraživanja su pokazala da pažljivo primijenjeni preventivni programi mogu znatno smanjiti vršnjačko nasilje u školi. Mogu smanjiti tučnjave, krađe, izostanke, a istovremeno mogu razvijati pozitivno ponašanje kod učenika. Mogu stvarati dobre odnose između učenika, dobru školsku klimu, razvijati pozitivne stavove prema školskom radu i poboljšavati školski uspjeh i disciplinu u razredu. Postoji na stotine programa za prevenciju nasilja koji se koriste u školama širom svijeta. Pored tih programa postoji i niz drugih brojnih akcija i mjera koje se poduzimaju u cilju smanjenja školskog nasilja. Nova perspektiva u tretmanu i intervenciji nasilja zahtjeva i različite metode u prevenciji nasilja. Uglavnom se koriste multi-dimenzionalni pristupi i interaktivne tehnike učenja. U nižim razredima to podrazumijeva: pričanje priča i igranje uloga (posebice u konfliktnim situacijama), korištenje lutaka ili kazališne produkcije, uvježbavanje prihvatljivih ponašanja, primjenu tehnike crteža i promatranja slika, verbalne instrukcije i savjete kako se u nekim situacijama nasilja snaći. Na državnoj, kao i na lokalnoj razini, nema razrađenih strategija i programa za prevenciju nasilja među učenicima u našim školama. Nema podataka o planskom, sustavnom i organiziranom provođenju prevencije nasilja u praksi naših škola. Zemlje u našem neposrednom okruženju, Srbija i Hrvatska, prepoznale su problem vršnjačkog nasilja i

² Protokol o postupanju u slučaju nasilja u školi objavljen u „Službenim novinama HNK“ broj: 8/12 važeći je za sve škole prilikom rješavanja slučajeva nasilja u školi.

pokrenule niz programa u cilju njegove prevencije. Dok se u Republici Srbiji i Hrvatskoj, za koje je specifičan aktivan stav Vlade u rješavanju problematike vršnjačkog nasilja, provode različiti preventivni programi, u BiH ovaj problem još uvijek nije dovoljno analiziran i tretiran. Kako bi BiH počela riješavati problem vršnjačkog nasilja, potrebno je planski, sustavno, multidisciplinarno i kontinuirano poduzeti određene mjere i „probuditi“ sve odgovorne sudionike u zajednici. To je moguće ukoliko postoji stručna i politička volja, što se uostalom vidi iz primjera zemalja u okruženju. Na pojavu školskog nasilja utječu sve promjene koje se događaju u političkim, socijalnim i obrazovnim strukturama u društvu, ono je odraz cjelokupne situacije u društvu, a svjesni smo cjelokupne situacije u BiH.

Na sastanku održanom 24. prosinca 2015. godine na temu: „*Sigurnosna situacija u Gradu Mostaru s osvrtnom na maloljetničku delikvenciju*“, na inicijativu gradonačelnika grada Mostara imenovana je Radna skupina o primjeni Protokola o postupanju u slučaju nasilja u školi HNŽ-a. Inicijativa za ovaj sastanak potekla je od gradonačelnika nakon nemilog događaja od sredine prosinca kada je Đ. B. (22) podlegao smrtonosnim povredama koje mu je nožem nanio maloljetni susjed M. T. (16). Drugi sastanak skupine održan je 05. veljače 2016. godine kada je zaključeno „...da je u suradnji s Pedagoškim zavodom i Zavodom za školstvo potrebno osmisliti i aktivirati Programe edukacije nastavnika, roditelja i učenika te intenzivirati međuinstitucionalnu suradnju u cilju suzbijanja nasilja i zlostavljanja, te stvoriti neophodne kadrovske pretpostavke za otkrivanje i sprječavanje svakog oblika nasilja među djecom u školama na području Grada Mostara“. Na III. sastanku održanom 26. veljače 2016. godine dodatno je analizirana situacija u oblasti nasilja i maloljetničke delikvencije te je sačinjen popis alternativnih mjera. Prema pisanju medija u veljači 2016. godine, a u cilju prevencije maloljetne delikvencije i nasilja, planirano je da se u proračunu Grada Mostara, odnosno u proračunu HNŽ-a osiguraju sredstva za ugradnju sustava videonadzora u školama koje to nemaju te da se razmotre mogućnosti fizičke zaštite u školama za vrijeme trajanja nastave. Predloženo je i da se MUP-u uputi zahtjev za svakodnevnim policijskim nadzorom školskih objekata. Popis alternativnih mjera sačinjen u veljači, javnosti je prezentiran nakon dva mjeseca, 28. travnja 2016. godine. Još uvijek se ne može reći da su usklađenom, sveobuhvatnom međuinstitucionalnom suradnjom i preventivnim programima poduzete sustavne mjere. Svakodnevna praksa je pokazatelj da je sve „na papiru“ te da nema djelotvornih mjera prevencije vršnjačkog nasilja kroz jedinstveni sustav dječje zaštite.

METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Problem istraživanja bio je utvrditi u kojoj mjeri i u kojim oblicima su zastupljena nasilna ponašanja učenika u osnovnim školama, koji su to najčešći mehanizmi prevencije i otklanjanja nasilnog ponašanja te postojanost sustavno usmjerenog međuinstitucionalnog djelovanja. *Predmet istraživanja* bio je utvrđivanje učestalosti doživljenog i počinjenog nasilnog ponašanja među djecom, javnih oblika nasilničkog ponašanja, oblika odgojnog rada s učenicima na prevenciji i otklanjanju nasilnog ponašanja u osnovnoj školi te mogućnosti koordiniranog sustavnog djelovanja

institucija zdravstva, obrazovanja, socijalne zaštite i pravosuđa. U okviru istraživanja analizirala su se istraživanja eminentnih stručnjaka koji se bave ovom problematikom s posebnim osvrtnom upravo na prevenciju nasilnog ponašanja te su predloženi konkretni i provedivi koraci u identifikaciji i prevenciji nasilja među djecom kako bi se otvorio put za djelovanje i suradnju u pravcu postizanja bolje situacije od one koja je u praksi te time poboljšala odgojna uloga škole. U odnosu na postavljeni problem, predmet, značaj i cilj istraživanja definirani su sljedeći zadaci:

1. Primjenom instrumenata istraživanja utvrditi frekvencije učestalosti počinjenog i doživljenog nasilja kod učenika VI. i VII. razreda.
2. Primjenom instrumenata istraživanja utvrditi postoji li statistički značajna razlika u frekvenciji procjene učenika osnovne škole počinjenog i doživljenog nasilja kod dječaka i djevojčica.
3. Primjenom instrumenata istraživanja, a na osnovu dobivenih rezultata statističkom obradom, utvrditi i rangirati najčešće pojavne oblike nasilnog ponašanja među učenicima VI. i VII. razreda osnovnih škola.
4. Primjenom instrumenata istraživanja utvrditi procjene stručnih suradnika pedagoga i ravnatelja za edukacijom nastavnika za identifikaciju i prevenciju nasilnog ponašanja.
5. Primjenom instrumenata istraživanja utvrditi koje mjere i postupke škola koristi u cilju identifikacije i prevencije vršnjačkog nasilja.
6. Primjenom instrumenata istraživanja utvrditi oblike suradnje škole i obitelji na identifikaciji i prevenciji nasilnog ponašanja.
7. Na osnovu teorijskog determiniranja problema vršnjačkog nasilja, rezultata procjena učenika, pedagoga i ravnatelja, predložiti program mjera, radnji i postupaka identifikacije i prevencije vršnjačkog nasilja.

Polazilo se od sljedeće *osnovne hipoteze*: Očekuje se da će rezultati provedenog istraživanja utvrditi raširenost nasilničkog ponašanja i javnih oblika nasilništva te da su mogućnosti osnovne škole u identifikaciji, prevenciji i otklanjanju nasilnog ponašanja slabo iskorištene i uglavnom tradicionalne zbog nepostojanja jedinstvenih suvremenih mehanizama prevencije i planske međuinstitucionalne suradnje.

Pomoćne hipoteze:

1. Primjenom instrumenta istraživanja utvrdit će se postojanje veće količine doživljenog nasilja kod učenika VI. i VII. razreda.
2. Primjenom instrumenta istraživanja i obradom dobivenih rezultata utvrdit će se da postoji statistički značajna razlika u frekvencijama procjene počinjenog i doživljenog nasilja s obzirom na spol.
3. Primjenom instrumenta istraživanja i obradom dobivenih rezultata moći će se utvrditi i rangirati najčešći javni oblici nasilnog ponašanja među učenicima VI. i VII. razreda.
4. Ovisno o procjeni stručnih suradnika pedagoga i ravnatelja, moći će se utvrditi potrebe za edukacijom za identifikaciju i prevenciju nasilnog ponašanja.

5. Primjenom instrumenta istraživanja i obradom dobivenih rezultata utvrdit će se da škole tradicionalno postupaju u slučaju nasilja, koriste tradicionalne vrste preventivnih mjera i postupaka u cilju identifikacije i prevencije vršnjačkog nasilja.
6. Primjenom instrumenta istraživanja i obradom dobivenih rezultata utvrdit će se postojanje tradicionalnog oblika suradnje s obitelji na identifikaciji i prevenciji nasilnog ponašanja.
7. Primjenom instrumenta istraživanja i obradom dobivenih rezultata utvrdit će se i predložiti program mjera, radnji i postupaka identifikacije i prevencije nasilja.

Metoda teorijske analize, metoda teorijske sinteze, survey metoda, metoda anketiranja i komparativna metoda su korištene metode istraživanja. Kao tehnika istraživanja koristila se tehnika anketiranja, a instrument istraživanja je anketa. Tijekom istraživanja koristio se Upitnik školskog nasilja (UŠN-2003) autora Buljan-Flander, Karlović i Štimac (2003), djelatnika Poliklinike za zaštitu djece grada Zagreba. Njihov upitnik predstavlja dopunjenu i izmijenjenu verziju Upitnika nasilnik/žrtva (Bully/Victim Questionnaire) autora Dana Olweusa. Zbog nedovoljnog ispitivanja mjera prevencije i otklanjanja nasilničkog ponašanja u školi, pristupilo se izradi mjernog instrumenta kojim bi mjerili stavove ravnatelja i pedagoga o problematiki vršnjačkog nasilja. Nakon konzultacija s ravnateljima i pedagozima te teorijskog pregleda literature, a na temelju savjeta i pročitano sastavljeni su Upitnici UPRN i UPNP. Autori istraživanja (Goleman, 1998) uglavnom se slažu oko činjenice da se na uzrastu od dvanaest do trinaest godina može uspješno identificirati potencijalno agresivno ponašanje koje se tijekom daljnjeg razvoja učenika razvija u otvorenu agresivnost kada postaje društveni problem. Tijekom odabira uzorka imalo se u vidu da on omogućuje odgovarajuće zahtjeve i to da bude dovoljne veličine, da bude homogen i reprezentativan. Populaciju i uzorak istraživanja činili su učenici VI. i VII. razreda deset osnovnih škola Hercegovačko-neretvanske županije, njih 382 te 17 ravnatelja i pedagoga koji rade u tim školama.

ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA

Prvi zadatak istraživanja bio je utvrditi frekvencije učestalosti počinjenog i doživljenog nasilja kod učenika VI. i VII. razreda. Kao mjerni instrument korišten je Upitnik školskog nasilja UŠN, koji je uz druga pitanja sadržavao i Skalu počinjenog i Skalu doživljenog nasilja. Nisu utvrđene statistički značajne razlike u pojavnosti doživljenog i počinjenog nasilja ($p > 0,05$). No, razlike se kreću u smjeru da je veći broj ispitanika koji su izjavili da skoro svaki dan ili ponekad doživljava neki oblik nasilja od broja ispitanika koji su utvrdili da su počinitelji nekog oblika nasilja skoro svaki dan ili nikad. Deskriptivna statistika za Skalu doživljenog i počinjenog nasilja upitnika UŠN pokazala je da je veća količina doživljenih nasilnih akcija u odnosu na počinjene, čime se potvrđuje pomoćna hipoteza. Barem jedan oblik nasilja skoro svaki dan doživljava 25,90% učenika VI. i VII. razreda. Rijetko ili ponekad nasilje doživljava 58,91% učenika. 15,19% učenika nikada ne doživljava niti jedan od oblika nasilnog ponašanja. Detaljna raspodjela frekvencija po broju učenika i oblika doživljenog nasilja ukazuje da je većina učenika u manjoj mjeri izložena većem broju različitih oblika

nasilja. Devet oblika nasilja svakodnevno doživljava 0,26% učenika, a jedan oblik nasilja svakodnevno doživljava 13,09% učenika. Barem jedan oblik nasilja skoro svaki dan vrši 8,11% učenika. Rijetko ili ponekad nasilje vrši 48,17% učenika. 43,72% učenika nikada ne vrši niti jedan od oblika nasilnog ponašanja. Detaljna raspodjela frekvencija po broju učenika i oblika počinjenog nasilja ukazuje da većina učenika u manjoj mjeri skoro svaki dan izvršava više oblika nasilnog ponašanja. Tri oblika nasilja skoro svaki dan počinjava 0,51% učenika, a jedan oblik nasilja svakodnevno čini 5,76%. Drugi zadatak bio je utvrditi razlikuju li se učenici međusobno u pojedinim oblicima nasilja s obzirom na spol. Utvrđeno je da se utjecaj varijable spol pokazao statistički značajnim na učinak doživljenog nasilja za verbalno i fizičko nasilje. Utjecaj varijable spol nije se pokazao statistički značajnim na učinak doživljenog ekonomskog, seksualnog, emocionalnog i elektroničkog nasilja. Dakle, nije pronađena statistički značajna razlika između dječaka i djevojčica. Utjecaj varijable spol pokazao se statistički značajnim na učinak počinjenog nasilja za verbalno i fizičko nasilje. Utjecaj varijable spol nije se pokazao statistički značajnim na učinak počinjenog ekonomskog, seksualnog, emocionalnog i elektroničkog nasilja. Dakle, nije pronađena statistički značajna razlika između dječaka i djevojčica. Treći zadatak bio je utvrditi i rangirati najčešće pojave oblike nasilnog ponašanja među učenicima VI. i VII. razreda osnovnih škola. Među doživljenim oblicima nasilja, verbalno je nasilje najčešće zastupljeno - 56,45%, zatim emocionalno - 31,7%, potom fizičko nasilje - 29,85%, elektronsko nasilje - 18,8%, ekonomsko - 13,6% i najmanje zastupljeno je seksualno nasilje - 8,7%. Među počinjenim oblicima nasilja najčešće zastupljeni oblik je verbalno nasilje - 22,63%, zatim fizičko - 15,05%, emocionalno - 9,7%, cyber nasilje - 4,0% seksualno - 2,6% i ekonomsko - 1,7%. S obzirom na navedeno, potvrđena je pomoćna hipoteza. Četvrti zadatak bio je utvrditi procjene stručnih suradnika pedagoga i ravnatelja za edukacijom nastavnika za identifikaciju i prevenciju nasilnog ponašanja. Ispitanici su u najvećem postotku (58,8%) slučajeva uvjereni kako su djelomično educirani za rad s učenicima na prevenciji i otklanjanju vršnjačkog nasilja te da djelomično poznaju suvremene pristupe u prevenciji i otklanjanju nasilja. Njih 47,10% djelomično je zadovoljno svojim općim znanjem o nasilju među djecom. 52,9% ispitanika tvrdi da su njihova znanja o vršnjačkom nasilju djelomičan rezultat sudjelovanja na radionicama i stručnim predavanjima. 52,9% ispitanika tvrdi da usavršavanje koje nudi Zavod za školstvo Mostar nije kvalitetno i da ne odgovara njihovim potrebama. Utvrđeno je da postoji statistički značajna razlika između dobivenih i očekivanih frekvencija te se mišljenja ispitanika mogu smatrati statistički značajnim. Ovakvi rezultati su potvrdili postavljenu hipotezu o utvrđivanju potrebe za edukacijom za identifikaciju i prevenciju nasilnog ponašanja među djecom. Peti zadatak istraživanja bio je utvrditi koje mjere i postupke škola koristi u cilju identifikacije i prevencije vršnjačkog nasilja. Najčešće se koriste stalni nadzori djece tijekom velikog (29,4%) i malog (23,5%) odmora. Najmanje se koristi organiziranje radionica o vršnjačkom nasilju, bilo za učenike, roditelje ili nastavnike. Škole nemaju osmišljene programe rada s drugim institucijama ili su pak oni djelomični. Više od 50% škola nema usvojen etički kodeks ponašanja i odijevanja. Također,

zamijećeno je da nema planskih i konkretnih programa i planova rada s učenicima koji ispoljavaju nasilje. Ispitanici su navodili aktivnosti poput: snižavanja vladanja, kažnjavanja u smislu da učenik ne odlazi na izlet ili ekskurziju. Rezultati istraživanja govore kako su preventivne mjere tradicionalne. Ispitanici najčešće koriste razgovore, primjenu represivnih mjera, a najmanje se organiziraju radionice. S učenicima se, bilo da su žrtve ili nasilnici, postupa jednako. Obavi se razgovor, bez većeg dodatnog rada ili angažmana stručnjaka koji pružaju medicinske ili psihološke usluge. Prema rezultatima istraživanja zaključeno je da škole tradicionalno postupaju s nasiljem, da koriste tradicionalne vrste preventivnih mjera i postupaka u cilju identifikacije i prevencije vršnjačkog nasilja čime je potvrđena pomoćna hipoteza. Šesti zadatak istraživanja bio je utvrditi oblike suradnje škole i obitelji na identifikaciji i prevenciji nasilnog ponašanja. Prema odgovorima pedagoga i ravnatelja, roditelji su često detaljno upoznati o nasilju koje je njihovo dijete doživjelo ili počinilo i ispitanici su uglavnom zadovoljni suradnjom koju imaju s roditeljima. Vrlo rijetko se za roditelje organiziraju radionice o vršnjačkom nasilju i u prevenciju nasilja vrlo rijetko se uključuju roditelji iz Vijeća roditelja. Roditelji još uvijek nisu prepoznati kao partneri s kojima bi se mnogi problemi kvalitetnije rješavali. Statistički značajna razlika je pronađena u svim odgovorima ispitanika te se dolazi do zaključka da su škole slabo povezane s drugim ustanovama, školama i roditeljima čime je potvrđena pomoćna hipoteza. Istraživanje je pokazalo da je prema mišljenju 64,7% ravnatelja i pedagoga, nasilje među djecom *čest* problem u školi ($\chi^2=12,74$ $df=2$ $p=,002$); 58,9% ispitanika u školama *često primjećuje* djecu koja su žrtve vršnjačkog nasilja ($\chi^2=21,020$ $df=2$ $p=,000$); prema mišljenju 82,30% ispitanika, škole *nemaju* dobro razvijenu suradnju i učinkovite veze s drugim školama, posebno s onima koje nastavu izvode prema bosanskom planu i programu ($\chi^2=43,743$ $df=2$ $p=,000$); ispitanici (70,60%) su *djelomično zadovoljni* suradnjom škole s drugim institucijama (centar za socijalni rad, policija, zdravstvene ustanove) ($\chi^2=17,64$ $df=1$ $p=,000$); ispitanici (70,60%) smatraju da institucije vlasti *ne provode aktivnosti* na prevenciji nasilja ($\chi^2=17,64$ $df=1$ $p=,000$); prema mišljenju ispitanika (100,00%) *potrebno je* kadrovski ojačati odgojno-obrazovne ustanove na način da svaka škola ima pedagoga, psihologa i socijalnog radnika; 58,80% ispitanika je *djelomično* educirano za rad s učenicima na prevenciji i otklanjanju nasilja, a njih 70,60% *djelomično poznaje* suvremene pristupe u prevenciji i otklanjanju nasilja. U radu se pošlo od pretpostavke da će se na osnovu primjene instrumenta istraživanja i obradom dobivenih rezultata utvrditi i predložiti program mjera, radnji i postupaka identifikacije i prevencije nasilja. Identificirani su žarišni problemi u lokalnoj zajednici u oblasti prevencije maloljetničkog nasilja i primjene alternativnih mjera u postupanju s djecom i maloljetnicima u riziku i sukobu sa zakonom. Decidirano je što bi sveobuhvatni preventivni programi trebali sadržavati te su navedeni specifični ciljevi intervencije i prevencije. Iznešen je prijedlog Programa mjera, radnji i postupaka identifikacije i prevencije nasilja koji sadrži *kratkoročne* i *dugoročne mjere*, a njegovo ostvarivanje trebalo bi biti sustavno i kontinuirano praćeno.

ZAKLJUČAK

Sva istraživanja pokazuju da nasilje raste tamo gdje nema sustavnog rješenja na prevenciji. BiH se ne može pohvaliti dobrim iskustvima u suzbijanju nasilja među djecom. U odnosu na zemlje u okruženju, za koje je specifičan aktivan stav Vlada u rješavanju problematike vršnjačkog nasilja, u BiH ovaj problem još uvijek nije dovoljno analiziran i tretiran. Proces konstruktivnog rješavanja konflikata nije jednostavan, ali je itekako moguć i stručnjaci godinama unazad proučavaju i usavršavaju metode nenasilnog razrješavanja konflikata. Prevencijom nasilja u školama treba postići unaprjeđenje sigurnosti učenika i dugoročno, stjecanje vještina neophodnih za nenasilan i konstruktivan način rješavanja problema. Niti jedan oblik nasilja među djecom ne smije se opravdavati i svako nasilje se može i mora sprječavati. Potrebna je žurna zajednička akcija sustava u pravcu smanjenja nasilja u kojem će se zajedničkim snagama i resursima podržati aktivnosti policije, socijalne službe, zdravstva, lokalne samouprave i civilnog sektora. Pristup smanjenju nasilja zahtijeva analizu njegovih uzroka i motiva na osnovu kojih će se napraviti strategija i program za borbu protiv nasilja, ali i za prevenciju nasilja na svim razinama. Strategija treba biti komplementarna i usuglašena s konceptima zakona o ljudskim pravima, posebno onih koji se tiču zaštite djece. Značajno je ukazati da se u edukativnu politiku za prevenciju i smanjenje nasilja, osim učenika, trebaju uključiti roditelji i nastavnici, jer jedino sveobuhvatna politika može biti uspješna. Programi za smanjenje nasilja trebaju obuhvatiti više razina: individualnu, obitelj učenika, razred, školu kao instituciju, grad ili lokalnu zajednicu, obrazovni sustav kao podsustav onog društvenog. U radu su iznijete činjenice da postojeće metode, tehnike, sredstva i mehanizmi kojima se na nasilje reagira u odgojno-obrazovnim institucijama nisu dovoljno učinkoviti. Analizirajući stanje u BiH može se zaključiti da razmjena informacija između nadležnih institucija i organa koji se u svom radu susreću i rade na suzbijanju pojave nasilja nad djecom predstavlja veliki problem. Stručnjcima koji se bave ili se žele baviti istraživanjem pojavnosti nasilja među djecom savjetuje se da se bave sljedećim pitanjima: Jesu li nadležne institucije u dovoljnoj mjeri osposobljene/educirane za rješavanje problema nasilja među djecom? Kakva je percepcija društva o ne/učinkovitoj primjeni međunarodnih standarda u zaštiti ljudskih prava? U kojoj mjeri je zakonodavni okvir u BiH usuglašen s međunarodnim standardima? Postoji li u BiH sustavn edukacija na svim razinama, u skladu sa Svjetskim programom obrazovanja, o zaštiti djece od nasilja? Što bi trebalo poduzeti u pogledu učinkovitije implementacije međunarodnih standarda u oblasti zaštite prava djece / zaštite djece od nasilja? Je li implementacija međunarodnih obveza u pogledu obrazovanja o ljudskim pravima u najvećoj mjeri ovisna o međunarodnom monitoringu i snazi civilnog društva na domaćoj razini?

LITERATURA

- Ajduković, M. (2001). Prevencija zlostavljanja i zanemarivanja djece. *Dijete i društvo*, 1-2, 59-75.
- Anić, V. (1994). *Rječnik hrvatskog jezika*. Zagreb. Novi Liber.
- Buljan-Flander, G. (2007). Pojava nasilja među djecom o obzirom na spol, dob i prihvaćenost/odbaćenost u školi.

- Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 16(1-2). 87-88.
- Brunstein Klomek, A., Marrocco, F., Kleinman, M., Schonfeld, I. S., & Gould, M.S. (2007). Bullying, depression, and suicidality in adolescents. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent*, 46(1), 40-49.
- Crick, N. R., Werner, N., Casas, J., O'Brien, K., Nelson, D., & Grotpeter, J., (1999). Childhood aggression and gender: A new look at an old problem. *Nebraska Symposium on Motivation*, 45, 75-141.
- Gašić-Pavišić, S. (2004). *Nasilje u školi i mogućnosti prevencije*. U S. Krnjajić (ur.), *Socijalno ponašanje učenika* (193-223). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Goleman, D. (1998). *Working with emotional intelligence*. New York: Bantam Books.
- Heinemann, P. P. (1972). *Mobbning-Gruppväld bland barn och vuxna*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Horton, K. (2010). *The diverse adolescent relational aggression scale: Development and validation*. Arlington: University of Texas.
- Kim, Y. S., Leventhal, B. L., Koh, Y., & Boyce, W. T. (2009). Bullying increased suicide risk: Prospective study of Korean adolescents. *Archives of Suicide Research: Official Journal of the International Academy for Suicide Research*, 13(1), 15-30.
- Kumpulainen, K. (2008). Psychiatric conditions associated with bullying. *International Journal of Adolescent Medicine and Health*, 20(2), 121-132.
- Maleš, D. i Stričević, I. (2005). *Zlostavljanje među učenicima može se spriječiti*. Zagreb. Udruženje Djeca prva.
- Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi*. Zagreb. Školska knjiga.
- Pinheiro, P. S. (2006). *World report on violence against children*. Geneva, Switzerland: UN Publishing Services.
- Potkonjak, N. i Šimleša, P. (1989). *Pedagoška enciklopedija 1*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Protokol o postupanju u slučaju nasilja u školi HNŽ-a, Službene novine HNK, broj: 8/12.
- Rigby, K. (2002). *New perspectives on bullying*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- World Health Organization. (1999). *Report of the Consultation on Child Abuse Prevention*. Geneva, Switzerland: Autor.
- World Health Organization. (2015). *Health Behavior in School Aged Children*. Children's World Report. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.
- UN Security Council (2016). *Protecting children from bullying. Report of the Secretary-General*. Preuzeto sa http://srsg.violenceagainstchildren.org/sites/default/files/documents/docs/A-71-213_EN.pdf
- Žužul, M. (1989). *Agresivno ponašanje: psihologijska analiza*. Zagreb: RZ RK SSOH.

INFORMACIJE O AUTORU

Andrea Jevrić

Osnovna škola Ilije Jakovljevića

Ante Stračevića bb Mostar

e-mail: andrea.jevric@hotmail.com